

Kateřina Šaldová, Barbora Tupá, Marta Vohlřídaldová

Neviditelný problém sexuálního obtěžování ve vysokoškolském prostředí: Zkušenosti zavádění politik v zahraničí a inspirace pro Českou republiku¹

(v současné době v recenzním řízení časopisu Gender, rovné příležitosti, výzkum)

Abstrakt:

Problematika sexuálního obtěžování na vysokých školách patří k tématům, která světová (a zvláště pak anglosaská) sociologie „objevila“ zhruba v polovině 70. let. Od té doby byla realizována řada výzkumných šetření, pokusů o vypracování standardizovaných výzkumných nástrojů i teoretických studií snažících se vysvětlit tento fenomén a vytvořit systém účinných nástrojů tomuto jevu zabráňujících. Problém sexuálního obtěžování na vysokých školách se tak postupně stal viditelným a uznaným problémem a vysoké školy začaly jednat. Výsledkem je, že v současné době má většina vysokých škol a univerzit v anglosaském světě jasná pravidla pro zacházení s „pachateli“ i „obětmi“ sexuálního obtěžování i navazující systém pomoci poškozeným. V České republice však dosud chybí jakýkoliv empirický výzkum věnující se tomuto tématu, stejně jako i vysokoškolské politiky pro boj s tímto fenoménem. Cílem tohoto článku je představit postupy, jakými zahraniční univerzity (zejména pak v anglosaském světě) bojují proti tomuto jevu. Zkušenosti zahraničních vysokých škol v potírání sexuálního obtěžování totiž představují cenný zdroj inspirace pro české vysoké školy. Vedle zahraniční literatury vycházíme také z rozhovorů a konzultací s vedoucími pracovníci několika předních britských univerzit, které mají na starosti problematiku (sexuálního) obtěžování a šikany a prosazování rovných příležitostí na univerzitě. Dalším zdrojem informací pro nás byly také webové stránky jednotlivých univerzit a prezentace jejich politik naměřených proti (sexuálnímu) obtěžování.

Klíčová slova: Sexuální obtěžování, Vysoké školy, Gender

„Byl to můj školitel doktorandské práce i ředitel ústavu. Celá moje vědecká kariéra na něm byla závislá. Ten den mě pozval na konzultaci k sobě do kanceláře. Během rozhovoru se na mě vrhl, začal mě objímat a líbat na tvář. Oslovoval mě zdobně.“²

Myslíte si, že něco takového se stává jen na amerických univerzitách? Opak je pravdou. Spor doktorandky a jejího školitele se odehrál na jedné z českých univerzit v roce 2004 a podobné situace může denně zažívat mnoho dalších studujících. Není důvod se domnívat, že sexuální obtěžování se českým vysokým školám vyhýbá. Na rozdíl od anglosaských univerzit však školám v České republice chybí zázemí, jak případné problémy řešit.

Problematika sexuálního obtěžování na vysokých školách patří k tématům, která světová, a zvláště pak anglosaská, sociologie „objevila“ zhruba v polovině 70. let 20. století. Od té doby byla realizována řada výzkumných šetření i pokusů vytvořit systém účinných nástrojů prevence tohoto jevu. V České republice však dosud chybí jakýkoliv empirický výzkum věnující se tomuto tématu, stejně jako i vysokoškolské politiky pro boj s tímto fenoménem. Cílem tohoto článku je představit postupy, jakými zahraniční univerzity

¹ Práce na tomto článku byla podpořena výzkumnými projekty *Rovné příležitosti ve vědě a výzkumu: Analýza genderových bariér a rozvoj talentů* (poskytovatel MŠMT ČR, reg. č. 2E08057) a projektem *Národní kontaktní centrum – ženy a věda* (Poskytovatel MŠMT ČR, Reg.č. IP OK 459).

² Týden 29/2004, 12. července 2004.

(zejména v anglosaském světě) bojují proti tomuto jevu. Zkušenosti zahraničních vysokých škol v potírání sexuálního obtěžování totiž představují cenný zdroj inspirace pro české vysoké školy.

V článku vycházíme z definice sexuálního obtěžování, jak ji představila feministická socioložka Catharine MacKinnon (MacKinnon 1979). Podle této definice je sexuální obtěžování jednou z forem genderové diskriminace, která je produktem kulturně uznané a legitimizované nerovnováhy moci v rukou mužů a žen. Sexuální obtěžování je v tomto kontextu chápáno jako výsledek procesu genderové socializace a je tedy nástrojem, skrze který muži uplatňují svou dominanci nad ženami. To, nakolik je člověk ohrožen sexuálním obtěžováním, souvisí do velké míry s jeho genderem (Welsh 1999, McKinnon 1979). Sexuální chování v této perspektivě není motivováno sexuálně, ale potřebou aktéra uplatňovat symbolickou moc (O'Leary-Kelly et al. 2000). Z tohoto hlediska se sexuální obtěžování nejvíce jeví jako „izolovaný problém zúčastněných aktérů, ale jako projev patriarchálního systému, který ženy udržuje v podřízeném postavení“ (Uhde 2006: 21 in Křížková et al.).

Se sexuálním obtěžováním se setkáme v pracovněprávních vztazích, stejně jako ve vysokoškolském prostředí. V pracovním prostředí se tento problém začal objevovat v podstatě od té doby, co ženy začaly pracovat mimo své domovy (Goodman podle Fitzgerald, 1988: 153). Přeneseně pak můžeme tento výrok parafrázovat a říci, že sexuální obtěžování na univerzitách existuje od té doby, co bylo ženám umožněno studovat na univerzitách, kde přednáší muži (Dziech, Weiner 1984: 11). Pozornosti sociálních vědců a odpovědných institucí však fenomén sexuálního obtěžování na univerzitách unikal výrazně déle. Ještě dnes, kdy na toto téma vznikla celá řada studií a výzkumů, které masivní výskyt sexuálního obtěžování mezi studentkami a studenty vysokých škol prokázaly, je sexuální obtěžování ve vzdělávání označováno za „neviditelný problém“.

Z hlediska legislativního ošetření problému sexuálního obtěžování v univerzitním prostředí byl zásadní rok 1972, kdy byl ve Spojených státech přijat zákon³ zakazující diskriminaci na základě pohlaví, který je závazný pro každý vzdělávací program (spolu)financovaný z federálních zdrojů. Tento zákon chrání před diskriminačním zacházením studující i pedagogy dané instituce (Dziech, Weiner 1984: 19).

Skutečnost, že si sexuální obtěžování ve vzdělávacích institucích zaslouží zvláštní pozornost, protože vykazuje jistá specifika, která jej odlišují od případů sexuálního obtěžování v pracovněprávních vztazích, dokládá celá řada studií (Paludi (ed.) 1996; Dziech, Weiner 1984, Huerta et al. 2006). Základním rysem vztahu mezi vyučujícími a jejich studentkami či studenty je totiž výrazná nerovnováha moci, která studenty staví do podřízeného postavení a dává vyučujícímu téměř neomezenou možnost ovlivnit zásadním způsobem jejich životy. Moc, kterou vyučující nad studenty mají, je nepřímá a mnohem subtilnější než např. v zaměstnaneckých vztazích a často je oběma stranami podceňována nebo dokonce popírána (Rabinowitz in Paludi (ed.) 1996). Takto nereflexovaná nerovnováha moci otevírá prostor sexuálnímu obtěžování.

Formální vzdělání je rozhodujícím faktorem pro další kariérní a osobní rozvoj každého člověka. Tato skutečnost platí dvojnásob pro ženy, které mají ztížené podmínky uplatnění na pracovním trhu v porovnání s muži. Odborné vzdělání jim proto může zajistit výrazně lepší pracovní podmínky (Schneider 1987: 48). Vzhledem k omezeným možnostem pracovního trhu se prostředí vysokých škol stává stále více kompetitivní a studenti mezi sebou soupeří již od chvíle přijímacího řízení. Jak uvádí Carla R. Espinoza, studenti jsou nejzranitelnějším a nejbezbrannějším článkem univerzitních kampusů (Espinoza podle Skaine, 1996: 242).

Na skutečnost, že jsou studentky a studenti zranitelní, pokud jde o sexuální obtěžování ze strany svých pedagogů, mají vliv i další faktory. S nízkým věkem studujících je spojena

³ Tzv. Equal Amendment Title IX.

jistá naivita, horlivost a velká důvěra a respekt k pedagogům. Mladší studentky mají tendenci vnímat zvýšenou přízeň pedagogů jako důkaz své výjimečnosti či talentu. K chybné interpretaci chování pedagogů, neochotě připustit si, že se staly obětí sexuálního obtěžování, případně sebeobviňování obětí přispívá i skutečnost, že sexuální obtěžování je stále skrytým problémem, o kterém se veřejně nemluví, případně které je zlehčováno.

Podle některých studií (Skaine 1996; Dziech, Weiner, 1984) sexuálnímu obtěžování nahrává i samotná organizační struktura univerzit - složitost struktury vzdělávací instituce, kde je vedení odpovědné za dodržování antidiskriminační politiky odtrženo od každodenního života studentů, absence jednotného hlasu studentů, který by prosazoval jejich zájmy, nízké zastoupení žen v rozhodovacích funkcích univerzit, mýtus kolegiality a soudržnosti, který chrání pedagogy i obor před vnější kontrolou, sklon fakulty k puntičkářské a zdoluhavé analýze případu spíš než k rychlé a rozhodné akci a další (Benson, Thomson; Kenig, Ryan podle Skaine 1996; Dziech, Weiner, 1984: 43-56).

Důsledky sexuálního obtěžování bývají pro osobní i pracovní život oběti devastující. Často volené strategie vyhýbání se iniciátorovi obtěžování, absence na přednáškách, vynucená změna zvoleného tématu práce a tutora nebo školitele, případně i změna oboru a velká míra stresu vedou ke zhoršujícím se studijním výsledkům a někdy až k ukončení studia (Huerta et al. 2006; Crull, 1982 in Terpstra, Baker 1989). Ztrátu důvěry a respektu k vyučujícím často provází též pocit ponížení, studu a sebeobviňování.

Sexuální obtěžování v univerzitním prostředí přitom dlouhou dobu zůstávalo stranou pozornosti legislativy, vzdělávacích politik i univerzitních etických kodexů. První nástroje a politiky směřující proti obtěžujícímu chování vznikaly v 70tých letech 20. století a soustředily se zejména na pracovní trh. Ve společnosti se přitom dlouze vyjednávalo o genderovém rozměru celého problému, přičemž debata zahrnovala polemiky o mužské nadvládě nad ženami a mocenské povaze celého problému. (MacKinnon 1979; Zippel 2006; Roberston 1988).

Boj proti diskriminaci nejen v akademickém prostředí (kam podle americké legislativy spadá i potírání sexuálního obtěžování) je známý především ze Spojených států amerických,⁴ kde má legislativní ošetření tohoto jevu svou dlouholetou tradici. Práva studujících i vyučujících ošetřuje už Článek IX v Dodatku k zákonu o vzdělávání⁵ z roku 1972, který byl poprvé použit v klíčovém soudním sporu *Alexander vs. Yale* roku 1980 (Dziech, Hawkins 1998: 6). Precedentní soudní rozsudek vynesený v této kauze poukázal na reálnou možnost studujících bránit se proti genderové diskriminaci v akademickém prostředí. Zároveň také poukázal na specifickou americkou legislativní kulturu, v níž se vývoj zákonů (nejen) o sexuálním obtěžování odehrával doslova v soudních síních (Zippel 2006). V roce 1980 vydala Komise pro rovné příležitosti v zaměstnání Příručku proti diskriminaci na základě pohlaví,⁶ která se stala výchozím bodem většiny dnešních univerzitních politik bojujících s diskriminačním chováním (Dziech, Hawkins 1998: 7; Crocker 1983: 699).

Přístup anglosaských zemí k problému sexuálního obtěžování ve vzdělávání i k tvorbě politik ošetřujících tento jev byl a stále je důležitým zdrojem inspirace pro Evropu, potažmo i ČR. Vyjednávání politik i tzv. „měkkých“ opatření⁷ v rámci Evropské unie se totiž odehrávalo do velké míry v dialogu s americkým prostředím, jakkoli evropsky specifická je jejich dnešní podoba (Zippel 2006). V našem článku proto budeme vycházet především

⁴ V roce 1963 byl přijat Zákon o rovném odměňování (Equal pay Act), v roce 1964 Občanský zákoník (Civil Rights Act) s následným Dodatkem o rovných právech (Equal Rights Amendments). Ustavena byla také Komise pro rovné příležitosti v zaměstnání (Equal Opportunity Employment Commission) pověřená dohledem nad dodržováním Občanského zákoníku (Zippel 2006; Dziech, Hawkins 1998).

⁵ Education Amendments Act.

⁶ Guidelines on Discrimination Because of Sex.

⁷ Jedná se o opatření, která nejsou právně závazná, ale mají charakter doporučení. V Evropské unii prošla legislativa týkající se sexuálního obtěžování nejprve touto fází, než získala závazný právní statut.

z anglosaského a amerického prostředí. Zaměříme se přitom na případy sexuálního obtěžování studujících ze strany pedagogů.⁸

Cílem tohoto článku je představit postupy, jakými zahraniční univerzity bojují proti tomuto jevu. Zatímco v ČR se toto téma ještě příliš neetablovalo, v anglosaském světě je sexuální obtěžování problém, kterému je ve vysokoškolských politikách věnována velká pozornost. Svou významnou roli přitom sehrál i sociologický výzkum, díky němuž se tento problém stal postupně viditelným a který dodnes slouží univerzitám jako jeden z odrazových můstků při konceptualizaci politik směřujících (nejen) proti sexuálnímu obtěžování. V první části článku proto představíme stávající výzkumy sexuálního obtěžování na vysokých školách, jejich základní zjištění i problémy, se kterými se setkávají. Druhá a třetí část článku jsou zaměřeny praktičtěji. Ve druhé části představujeme zahraniční univerzitní politiky boje proti sexuálnímu obtěžování a způsoby jejich implementace, které by se mohly stát cenným zdrojem inspirace pro vysoké školy v ČR. Vedle zahraniční literatury přitom vycházíme také z rozhovorů a konzultací s vedoucími pracovníci několika předních britských univerzit, které mají na starosti problematiku (sexuálního) obtěžování a šikany a prosazování rovných příležitostí na univerzitě.⁹ Dalším zdrojem informací pro nás byly také webové stránky jednotlivých univerzit a prezentace jejich politik namířených proti (sexuálnímu) obtěžování. V třetí části rámuje problematiku sexuálního obtěžování ve vysokoškolském prostředí do specificky českého kontextu a podáváme doporučení, jak s tímto problémem zacházet na českých univerzitách a vysokých školách.

Výzkum sexuálního obtěžování na vysokých školách: význam, problémy a základní zjištění

Důležitou roli při zviditelňování problému sexuálního obtěžování, a to nejen na vysokých školách, ale také v pracovním prostředí, hrál a stále hraje sociologický výzkum. Byla to totiž zjištění vyplývající z empirických výzkumů, která ve Spojených státech výrazně podpořila boj proti sexuálnímu obtěžování a částečně ovlivnila i legislativní opatření, která toto chování veřejně odsoudila jako netolerovatelné, protizákonné a diskriminační. Empirický výzkum dovedl upozornit na problém, který dlouho zůstal neviditelný, a v neposlední řadě také poukázal na devastující dopady, které toto často velmi hrubě bagatelizované chování má na lidi, jejich psychiku, sebevědomí i pracovní výkonnost. Výzkum mapující zkušenosti studentů i pedagogů s obtěžováním, nevhodným chováním a šikanou na škole bývá i v současné době univerzitami využíván jako první krok předcházející tvorbě a implementaci politik namířených proti (sexuálnímu) obtěžování, šikaně a diskriminaci (viz např. Imperial College London, University College London)¹⁰.

Koncem 70. let, kdy na problém sexuálního obtěžování upozornila Catharine MacKinnon svou prací *Sexual Harassment of Working Women* (1979), téma proniklo z oblasti pracovního trhu i do univerzitního prostředí a začaly se objevovat první studie mapující výskyt tohoto fenoménu na akademické půdě jednotlivých univerzit. První takové výzkumy byly realizovány mezi lety 1979 a 1980 a uskutečnily se např. na University of California

⁸ Nepopíráme přitom, že existují i další formy sexuálního obtěžování (např. obtěžování mezi pedagogy nebo studenty navzájem). Podle Dziech a Weiner (1984) nebo Paludi (1996) jsou však tyto formy obtěžování natolik specifické, že by si zasloužily vlastní analýzu.

⁹ Jednalo se o následující odbornice: Fiona McLean, University College London; Christine Yates, Imperial College London; Jan Stockdale, London School of Economics and Political Sciences; Hilary Lowe, Goldsmith's College, University of London. Osobní rozhovory proběhly v listopadu 2008.

¹⁰ Zdroj: osobní rozhovory s vedoucími pracovníci zodpovědnými za prosazování politiky rovných příležitostí a boje proti (sexuálnímu) obtěžování a šikaně: Fiona McLean (Equal Opportunities Coordinator, University College London), Christine Yates (College Equalities and Diversity consultant and Champion, Imperial College London).

Berkley, Arizona State Univerzity, Michigan State Univerzity nebo Univerzity of Florida (Dziech, Weiner 1984: 13-14).

V evropském prostředí byla první velkou studií, která mapovala problematiku sexuálního obtěžování na pracovním trhu v členských státech EU, práce Michaela Rubensteina *The Dignity of Women at Work* (1987). Stejně jako kniha Catharine MacKinnon, i tato studie vzbudila velký rozruch a posloužila jako odrazový můstek pro vyjednávání o definici a legislativě týkající se sexuálního obtěžování. Michael Rubenstein ukázal, že problém sexuálního obtěžování není pouze americká záležitost, jak se mnozí politici a tvůrci legislativy domnívali, ale že jde o fenomén, který se vyskytuje i v Evropě.

První ucelenou studií, která mapuje problematiku sexuálního obtěžování na vysokých školách v širších souvislostech, je práce Billie W. Dzeicha a Lindy Weiner s názvem *The Lecherous Professor. Sexual harassment on Campus* (1984). V této práci se autoři zaměřují výhradně na problematiku sexuálního obtěžování studentek ze strany mužů-pedagogů, i když nepopírají, že existují i další formy obtěžování, které však podle nich vyžadují samostatnou analýzu¹¹ (tamtéž: 3). Práce Dziech a Weiner patří ke studiím, které výrazně ovlivnily další autory a autorky věnující se této problematice, stejně jako i pracovníky zodpovědné za vytváření koncepce boje proti sexuálnímu obtěžování na jednotlivých vysokých školách. Vedle rad a návrhů, jak vypracovat účinnou politiku boje proti sexuálnímu obtěžování na univerzitě, je jedním z nejdůležitějších přínosů knihy konceptualizace sexuálního obtěžování jako problému zneužití moci pedagoga vůči studentům v prostředí extrémní nerovnováhy moci. Toto pojetí sexuálního obtěžování bývá často přejímáno ostatními výzkumníky, kteří s tématem sexuálního obtěžování na vysokých školách pracují (např. Paludi (ed.) 1996, Kalof et al. 2001, Huerta et al. 2006, Schneider 1987 a další).

Základním problémem studií, které se věnují tématu sexuálního obtěžování, je jejich obtížná srovnatelnost, která je způsobena především různorodostí definic sexuálního obtěžování, s nimiž výzkumy pracují (Gruber 1992, Uggen, Blackstone 2004, Till 1980, Fitzgerald et al. 1988, 1997, Fitzgerald 1996 in Paludi (ed.) 1996). Není to však pouze problém výzkumů a výzkumníků, ale tato nesrovnatelnost je především důsledkem neexistujícího obecně platného konsensu ve společnosti, co je *sexuální obtěžování*, případně co to znamená *sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí*.

Ambiciózní cíl umožnit srovnatelnost výzkumů a vyvinout jednotnou operacionální definici a nástroj pro výzkum sexuálního obtěžování na vysokých školách, si vytkly Luise Fitzgerald a Sandra Shullman (Fitzgerald et al. 1988), které navrhly tzv. Sexual Experience Questionnaire (SEQ). Sexuální obtěžování operacionalizují do pěti typů,¹² v rámci nichž stupňují jednotlivé formy obtěžování od nejvíce k nejméně závažným (Fitzgerald et al. 1988). Mezi pět základních typů sexuálního obtěžování patří *genderové obtěžování* (gender harassment) zahrnující sexistické poznámky, vtipy, gesta a pod., *svádění* (seductive behaviour), které představuje nevhodné urážlivé chování, které je ovšem prosté všech sankcí, *uplácení* (sexual bribery) zahrnující tlaky na sexuální sblížení výměnou za určité výhody, *nucení k sexuálním aktivitám* (sexual coercion), které představuje nátlak pod určitou pohrůzkou, a nakonec *sexuální zneužití* (sexual imposition) zahrnující nevídané tělesné dotyky a fyzické napadení.

Vzhledem k tomu, že se liší metodologie výzkumů, způsob výběru vzorku i definice sexuálního obtěžování, výsledné ukazatele týkající se výskytu sexuálního obtěžování mezi

¹¹ Např. obtěžování mužů-studentů muži-pedagogy nebo obtěžování studentů pedagožkami.

¹² První a neznámější verze SEQ, kterou zde představujeme, obsahovala 5 typů sexuálního obtěžování, které byly později autory sloučeny na 3 (Fitzgerald, Gelfand, Drasgow 1993, Fitzgerald et al. 1988): *nucení k sexuálním aktivitám* (sexual coercion) – nucení k sexuálnímu sblížení za odměnu nebo pod pohrůzkou, *nevídaná sexuální pozornost* (unwanted sexual attention verbální i neverbální a *genderové obtěžování* (gender harassment) zahrnují urážky, komentáře, používání lechtivých materiálů a další.

vysokoškolskými studenty se značně liší. M. Kelley a B. Parsons (2000: 549) uvádí, že nejčastěji se výzkumy provedené v USA shodují na tom, že sexuální obtěžování ze strany pedagogů zažilo kolem 20-40 % studentek. Nicméně údaje, které lze najít v literatuře, jsou daleko rozmanitější. Podle jednoho z mála současných reprezentativních šetření, které mapovalo tento fenomén na univerzitách ve Spojených státech (Hill, Silva 2005), se se sexuálním obtěžováním ze strany pedagoga setkalo kolem 7 % dotázaných studentů bakalářských a magisterských programů (tamtéž: 21).¹³ V České republice zatím výzkumy mapující fenomén sexuálního obtěžování na vysokých školách chybí, dosud byl proveden pouze výzkum sexuálního obtěžování na pracovišti.¹⁴

Z výzkumů sexuálního obtěžování na vysokých školách, které byly realizovány v převážně americkém prostředí, vyplývá, že ohroženy jsou zejména ženy (přestože se oběťmi sexuálního obtěžování stávají i muži), ženy z minoritních skupin a studující obory, v nichž tradičně dominují muži (např. technické obory, medicína), doktorandi a doktorandky, o jejichž dalším profesním vývoji do velké míry rozhodují pedagogové, dále pak studenti na malých univerzitách nebo malých katedrách a ekonomicky znevýhodnění studenti a studentky (Dziech, Weiner 1984: 80, Paludi (ed.) 1996: 5, Kalof et al. 2001). Pokud jde o pachatele-pedagogy, kteří se dopouštějí sexuálního obtěžování, výzkumy neprokázaly, že by bylo možné načrtnout jejich typický profil. Ukazuje se, že pocházejí z různých stupňů univerzitní hierarchie, různých věkových skupin, vědních oborů i rodinných poměrů (Dziech, Weiner 1984, Zalk in Paludi (ed.) 1996: 82). Jejich společným rysem je však to, že sami svoje chování neoznačují jako sexuální obtěžování a často popírají zásadní mocenský rozdíl mezi svou pozicí a pozicí studentů a studentek (Paludi (ed.) 1996: 75).

Chování, které výzkumníci i jednotlivé univerzity jako sexuální obtěžování klasifikují, často není jako sexuální obtěžování hodnoceno samotnými aktéry, a to nejen v případě pachatelů, ale ani v případě samotných „obětí“ sexuálního obtěžování. Přestože např. výzkum L. Fitzgerald a S. Shullman odhalil, že zkušenosti se sexuálním obtěžováním mělo více než 30 % studentek, na přímou otázku, zda je někdo sexuálně obtěžoval, odpovědělo kladně pouze kolem 5-10 % studentek (Fitzgerald, Shullman et al. 1988: 172). V jiném výzkumu (Kalof et al. 2001) odpovědělo kladně pouze kolem 9 % studentek a 2,5 % studentů. Další výzkumy ukázaly, že určitou roli hraje i věk - mladší lidé tolerují sexuální obtěžování spíše než starší lidé, studenti a studentky magisterského nebo bakalářského cyklu jsou k sexuálnímu obtěžování tolerantnější než doktorandi a doktorandky (Cummings, Armenta 2002: 219, Uggen, Blackstone 2004: 69). Významné jsou také genderové rozdíly - muži jsou k sexuálnímu obtěžování tolerantnější než ženy, a to patrně proto, že jim zcela chybí jakákoliv kulturní reference pro tuto zkušenost, na což poukazuje např. to, že o daném zážitku nedovedou mluvit a nedaří se jim nacházet vhodné pojmy a označení pro svou zkušenost (Uggen, Blackstone 2004: 69). Zatímco vážnější formy sexuálního obtěžování spadající do skupiny „*něco za něco*“ (quid pro quo), jako je uplácení, nucení k sexuálním aktivitám a sexuální zneužití, bývají často jako sexuální obtěžování klasifikovány, mnohem nejednoznačnější je vnímání těch forem sexuálního obtěžování, které spadají do skupiny *nepřátelské prostředí* (hostile environment). Sem patří genderové obtěžování, kam náleží slovní narážky, sexistické vtipy, používání sexuálně laděných materiálů při výuce apod. a svádění (Kelley, Parsons 2000: 551).

Problém vnímání sexuálního obtěžování nepochybně souvisí s neexistující sociálně sdílenou definicí sexuálního obtěžování. Je však zároveň i výzvou pro potenciální univerzitní politiky namířené proti (sexuálnímu) obtěžování. V jejich moci je totiž stanovit hranici, kde

¹³ Šetření AAUW (American Association of University Women) bylo provedeno na výběru 2036 studentů a studentek bakalářských a magisterských programů z různých vysokých škol v USA.

¹⁴ Jedná se o výzkum „Analýza výskytu obtěžování žen a mužů z důvodu pohlaví a sexuálního obtěžování na pracovišti“ provedený v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. v roce 2005 (viz Křížková et al. 2006).

začíná nevhodné a nepřijatelné chování, čímž mohou přispět k tomu, aby členové akademické komunity začali označovat sexuální obtěžování pravým jménem a přestali ho tolerovat.

Politiky a opatření: jak se bránit proti sexuálnímu obtěžování na vysokých školách

K úspěšnému zasahování proti sexuálnímu obtěžování na vysokých školách je potřeba vytvořit celou záchytnou síť opatření a procedur, kterou tvoří nejen oficiální dokumenty a metodiky, ale také konkrétní proškolení pracovníci (Robertson et al. 1988; Hill, Silva 2005, rozhovory s pracovníci zodpovědnými za potírání (sexuálního) obtěžování na LSE, UCL a ICL). Výzkumy potvrzují, že přítomnost antidiskriminační politiky vede k vyššímu počtu stížností (Williams et al. 1992: 52), pouhé politiky na papíře ale nestačí k tomu, aby se problém sexuálního obtěžování vyřešil. Lidi je třeba o jejich právech informovat a vytvářet odpovídající zázemí, v němž může politika fungovat v praxi (Biaggio, Brownell in Paludi (ed.) 1996: 218). Jak výstižně shrnuje socioložka Schneider (1987), úspěšný boj proti sexuálnímu obtěžování sestává z tvorby jasně definované politiky distribuované studentům, pedagogům i technickému personálu, jasně formulovaného postupu formální i neformální stížnosti, otevřeně formulované podpory ze strany oficiálních míst, tréninku pro studenty a pedagogy a jasných a dostatečně závažných sankcí pro pachatele.

Lze tedy shrnout, že součástí systematického řešení problému sexuálního obtěžování je fáze tvorby opatření a politik a fáze jejich implementace, která zahrnuje i informační a komunikační rovinu.¹⁵

Problém beze jména: Hledání definice

Jedním ze základních kroků při přípravě univerzitní politiky je dobře postavená definice sexuálního obtěžování (Williams et al. 1992: 53). Způsob, jakým je sexuální obtěžování v akademickém prostředí vymezeno, formuje nejen danou politiku a procedury řešení incidentů (Biaggio, Brownell in Paludi (ed.) 1996: 217), ale podněcuje také k diskusi, informuje univerzitní komunitu a působí jako podstatný preventivní nástroj. Jinými slovy, definice sexuálního obtěžování má zásadní vzdělávací funkci (Crocker 1983: 679) a je naprosto klíčová pro smysluplný boj s tímto problémem (nejen) v akademickém prostředí.

Proč kolem pojmenování sexuálního obtěžování panují takové emoce? Sexuální obtěžování dlouho zůstávalo nejen v akademickém prostředí problémem „beze jména“ a proto neexistovalo ani jasné vysvětlení, jaké chování vlastně tento pojem označuje (MacKinnon 1979:27). Podle feministicky orientovaných autorek (MacKinnon 1979; Thomas, Kitzinger 1997; Paludi (ed.) 1996) tento stav neznamenal, že by se ženy či muži s tímto problémem v minulosti nesetkávali. Upozorňuje spíše na to, jaké chování pokládá/la většinová společnost za sociálně i kulturně přijatelné. Smyslem definice pak není pouze vyjmenovat typy chování, ale také vynést na světlo něco, co se dosud jevilo jako neexistující problém. Základním momentem je přitom upozornit na genderové kořeny celého problému a zpochybnit představu, že „žena by se přeci měla umět zasmát sexuálně laděnému vtipu, komentáři či narážce“ (Crocker 1983: 701). Jinými slovy jde o narušení sdílených genderových norem heteronormativní maskulinní kultury (Uggen, Blackstone 2004; Connell 1987, 1992, 2002).

Vznik definice hraje důležitou roli při pojmenování a přiznání existence problému sexuálního obtěžování v akademickém prostředí. Zásadní je především její genderové a jasné

¹⁵ Zdroj: osobní rozhovory s vedoucími pracovišť řešících případy sexuálního obtěžování na London School of Economics, University College London či Goldsmith College.

vymezení.¹⁶ Podle průkopnice feministické perspektivy Catharine MacKinnon jde v nejobecnějším smyslu o genderově podmíněné zneužití moci, kterou muži uplatňují nad ženami (MacKinnon 1979). K tomuto postoji se v minulosti připojila řada badatelek a iniciátorek univerzitního boje proti sexuálnímu obtěžování (Robertson 1988; Crocker 1983; Fitzgerald et al. 1988; Thomas, Kitzinger 1997 aj.). Toto vymezení se odrazilo například i v americké právní definici (Uggen, Blackstone 2004).¹⁷ Neznamená to ovšem, že by existovala definice jednotná a všemi uznávaná. Právě naopak. Kulturní a společenské kontexty ovlivňují sdílené představy o tom, jak by se muži a ženy měli chovat a co ještě je a co už není považováno za přijatelné.

Zkoumáme-li tvorbu a fungování definic sexuálního obtěžování v akademickém prostředí, musíme si spolu s Crocker (1983) či Paludi (1996) položit otázku kdo, proč a jak sexuální obtěžování definuje a co touto definicí sleduje? Zásadní vlastností každé definice je její normotvornost a tedy označení toho, co normu překračuje. Nejednotnost vymezení jevu odráží kromě účelu, k němuž je definice vyvinuta, také kulturní a sociální kontext. Jinak definují obtěžování právní definice v USA či Evropě,¹⁸ konkrétní univerzitní politiky, výzkumníci nebo například právě studující.

Základní pracovní rozdělení lze provést mezi tzv. teoretickými (apriorními) definicemi založenými na určitém konceptu či konstrukt a definicemi empirickými, nebo-li operativními (Williams et al. 1992; Paludi (ed.) 1996 aj.), které vznikají na základě konkrétní analýzy dat.¹⁹ Právní definice²⁰ rozlišují, podobně jako univerzitní politiky, mezi obtěžováním „něco za něco“ (quid pro quo), které zahrnuje vážnější formy obtěžování, kdy je sexuální sblížení vyžadováno výměnnou za určité služby nebo naopak pod určitou pohružkou, a tzv. *nepřátelským prostředím* (hostile environment), které se vztahuje spíše ke kultuře daného prostředí a spadají do něj mírnější formy obtěžování, jako např. sexistické poznámky a vtípy, vystavování materiálů se sexuální tematikou a pod. (Fitzgerald et al. 1997: 588). Již zmíněná definice podle MacKinnon pojímá sexuální obtěžování jako nechtěné vnučování sexuálních požadavků v situaci nerovného mocenského rozložení sil (MacKinnon 1979), podle Fitzgerald et al. lze tento jev rozdělit do tří zásadních kategorií: genderové obtěžování, nevyžádaná sexuální pozornost a sexuální nátlak (Fitzgerald et al. 1988, 1996, 1997) a podle Katz se jedná o „opakující se nevyžádané a nátlakové chování“ (Katz podle Uggen, Blackstone 2004)).

Společným kritériem většiny těchto definic je rámování sexuálního obtěžování jako „nechtěné/nevítané/nepříjemné“ zkušenosti, která se děje opakovaně. Některé definice používají příklady chování, jiné se drží spíše v teoretické rovině.

Za pozornost stojí také definice samotných studujících. Ti ne vždy označují své zkušenosti výše uvedenými termíny. Hovoří často o „situaci, v níž se cítili nepohodlně,

¹⁶ Jasná a srozumitelná definice se ukazuje být klíčová pro fungování politik potírajících sexuální obtěžování. Podle Rabowitz (in Paludi (ed.) 1996: 25) totiž studující často nereportují případy obtěžování v momentě, kdy je definice příliš vágní a nejasná. Toto potvrzuje také Dziech a Werner (1984:17), kteří upozorňují na zmatky v tom, co je a není vnímáno jako akceptovatelné chování, což ztěžuje situaci oběti, která se chce bránit. K tomuto více viz dále.

¹⁷ V Evropě docházelo k velkým vyjednáním o tom, zda-li se vymezení sexuálního obtěžování (zejména v pracovním prostředí) bude týkat obecně všech lidí (pod heslem porušování lidské důstojnosti) anebo zda půjde o vymezení jako specificky ženského, respektive genderově podmíněného problému. Současná právní úprava Evropské unie stojí na druhém pojetí (Zippel 2006).

¹⁸ Viz např. Zippel (2006)

¹⁹ Obojí samozřejmě vychází z odborné teoretické základny stejně jako systematického pozorování. V prvním případě jde ale spíše o obecnější výroky o povaze nějakého chování. V druhém případě vychází definice z přímého pozorování, respektive odpovědí (neboli definic) samotných dotázaných (Paludi 1996 (ed.)). I proto je často velmi obtížné srovnávat výzkumná data. Výzkumníci totiž pracují s různými definicemi (Williams et al. 1992).

²⁰ Toto rozdělení potvrzuje i řada výzkumných studií – např. Welsh (2000), MacKinnon (1979).

zranitelně a kdy se báli“ (Wilson 2000: 1090) a chování pedagoga jim připadalo „nevhodné, urážlivé a nepříjemné“ (Hill, Silva 2005: 9). Neoznačují vždy zážitek explicitně za sexuální obtěžování, čímž potvrzují nejistoty, které kolem vnímání tohoto pojmu panují. Pocity studujících jsou pro tvorbu fungujících politik klíčové a často odráží obecnější úzus dané komunity o tom, co je a co není přijatelné chování v univerzitním prostředí.

Jak jsme již uvedly výše, vysokoškolské prostředí je v kontextu sexuálního obtěžování v mnohém specifické. Subtilnost moci, zranitelnost studujících i diskuse týkající se omezování akademické svobody případným zavedením univerzitních politik vedly v anglosaském světě k ustavení návodů pro definování a zacházení se sexuálním obtěžováním.²¹ Na rozdíl od pracovního prostředí se důraz klade právě na zneužití moci se sexuálním podtextem, které studujícím ztěžují či dokonce zabraňují rozvíjet talent (Robertson 1988: 805).

Jak tedy vystavět výstižnou a fungující definici pro univerzitní politiku? Z výzkumů (Robertson 1988; Dziech a Werner 1984 aj.) vyplývá, že zcela zásadní je sexuální obtěžování jasně a srozumitelně popsat. Stěžejní je také vysvětlit sexuální obtěžování jako genderově podmíněné chování, jehož vnímání a reakce na něj odráží genderovou kulturu dané společnosti. Ideální definice (Paludi (ed.) 1996) by pak měla sestávat nejen z vymezení sexuálně-obtěžujícího chování jako genderově podmíněného jevu, ale také z konkrétních příkladů. Přístup z perspektivy „oběti“ (Crocker 1983) je pak téměř samozřejmým postupem.

Zavedením definice univerzita dává najevo svůj postoj k určitému chování. Pojmenovat jev, který systematicky znevýhodňuje studující, znamená zviditelnit „neexistující problém“ a položit základní kámen smysluplné univerzitní politiky.

Procedury řešení případů sexuálního obtěžování

Přestože výzkumy poukazují na nezanedbatelný podíl studentů a zejména studentek, které se během svého studia setkali se sexuálním obtěžováním ze strany svých pedagogů, jen malá část z nich se rozhodla danou situaci oznámit a podat stížnost. Podle výzkumů oznámí sexuální obtěžování pouze kolem 8 %-10 % studentů (Schneider 1987; Kelley, Parsons 2000; Fitzgerald, Shullman 1988; Hill, Silva 2005) a většinou se jedná pouze o ty nejméně závažné formy obtěžování (Biaggio, Brownell in Paludi (ed.) 1996: 215). Důvodem neoznámení a rezignace na podání stížnosti bývají nejčastěji obavy, strach, sebeobviňování, dojem, že situace není až tak závažná, případně nedůvěra v procedury řešení a možnost sjednání nápravy (Dziech, Weiner 1984; Hill, Silva 2005). Problém reakce na sexuální obtěžování má také zásadní genderový rozměr. Na jedné straně jsou ženy, které bývají nejčastějším terčem sexuálního obtěžování, socializovány tak, aby podobné chování ze strany mužů snášely a tolerovaly. Na druhé straně muži, kteří se naopak sexuálního obtěžování nejčastěji dopouštějí, jsou socializováni a vychováni v kultuře, která znevažuje význam žen včetně jejich intelektuálních schopností (např. v podobě vtipkování „o blondýnách“ apod.) (Thomas in Thomas, Kitzinger 1997).

V manuálech pro řešení situací sexuálního obtěžování na univerzitách ve Velké Británii bývá pamatováno i na zneužití stížností a falešná obvinění, která bývají považována za vážné porušení univerzitního řádu a mohou být důvodem k vyloučení ze studia nebo

²¹ Jedná se o tzv. Equal Employment Opportunity Commission Guidelines pro akademické prostředí, vydané v roce 1980, jimiž se inspirovalo mnoho amerických univerzit a k nimž vydala organizace Women Organized against Sexual Harassment (WOASH) při Univerzitě v Berkeley specificky akademickou verzi. Ta doporučuje jednotlivé kroky při tvorbě a zavádění politik potírajících sexuální obtěžování v akademickém prostředí (Crocker 1983: 707; Robertson 1988).

ukončení pracovního poměru.²² Nicméně zkušenosti univerzit, které dlouhodobě využívají procedury pro řešení sexuálního obtěžování, ukazují, že zneužití ze strany studentů je zcela marginálním jevem, který se téměř nevyskytuje.²³ Podle Robertson et al. (1988: 800), které zkoumaly případy sexuálního obtěžování na jednotlivých univerzitách v USA, představovalo křivé obvinění pouze necelé 1 % podaných stížností.

Základním pravidlem při vytváření procedur pro řešení stížností na sexuální obtěžování je důvěrnost informací a prevence případné viktimizace postižených. Je třeba klást důraz na ochranu studentů a předcházení negativním dopadům, které by podání oficiální stížnosti mohlo mít na jejich další studium. Univerzita musí jasně deklarovat, že jakákoliv odvěta vůči postiženému studentovi je naprosto nepřijatelná a nepřípustná (Remick et al. in Paludi (ed.) 1996: 236).

Procedury, které v současné době využívají univerzity v anglosaském světě, se skládají z části formální a neformální, které bývají někdy doplněny ještě „poloformální“ mediací a následným monitoringem.

Neformální fáze bývá zpravidla prvním krokem při řešení situace, přičemž většina případů tímto krokem zároveň i končí. Dotyčný student nebo studentka má možnost učinit neformální stížnost na chování pedagoga nebo jiného zaměstnance školy, přičemž je mu/jí poskytnuta poradenská pomoc a podpora. Takto podané stížnosti se nevyšetřují a často ani nevidují a neustí v tresty. Jejich povaha je spíše výchovná než disciplinární (Remick et al. in Paludi (ed.) 1996: 272). Výsledkem této procedury může být upozornění případného agresora, že na jeho chování byla podána neformální stížnost a že s daným chováním musí okamžitě přestat. Dziech a Weiner (1984: 175-177) uvádí, že většina studentů, kteří se se sexuálním obtěžováním setkají, má jediný cíl, aby chování přestalo, případně se chtějí svěřit a ujistit se, že jejich pocity jsou oprávněné.²⁴ Přestože je tato forma řešení preferovaná, protože umožňuje problém vyřešit rychle a bez zbytečné publicity pro agresora, postiženého i univerzitu, skrývá v sobě i jednu nevýhodu. Skutečnost, že došlo k obtěžování studenta nebo studentky ze strany pedagoga nebo zaměstnance univerzity, zůstává skryta, jakoby se nic nestalo. To vytváří zdání, že se daný problém na univerzitě nevyskytuje (Schneider 1987, Dziech, Weiner 1984: 1875-177).

Formální fáze přichází na řadu v případě, kdy je forma obtěžování příliš závažná, nebo kdy se nepodaří problém vyřešit neformálně. Někteří autoři navrhnou, aby formálním způsobem bylo přistupováno i k opakovaným neformálním stížnostem na chování určitého pedagoga, nebo tam, kde podá stížnost více obětí (Remick et al. in Paludi (ed.) 1996: 272). Formální stížnost mívá výhradně písemnou podobu a následuje oficiální vyšetřování zakončené disciplinární procedurou (pokud se prokáže vina). Tento způsob řešení je sice velmi účinný a slouží jako prevence, nicméně má také své stinné stránky. Je poměrně časově i administrativně náročný a v některých případech bývá složitý, nejasný a „uživatelsky nepřívětivý“. Na případné stěžovatele je např. ukládáno mnoho nepřijemných formalit (Kelley, Parsons 200: 562), jako například zajištění důkazů předem (Schneider 1987). Cummings a Armenta (2002: 219) upozorňují na to, že je třeba, aby tresty za případné sexuální obtěžování nebyly pouze symbolické, ale aby odpovídaly závažnosti situace. V případě vážných případů sexuálního obtěžování je proto na místě i dočasné zbavení pozice,

²² Např. University of Brighton (<http://staffcentral.brighton.ac.uk/xpedio/groups/Public/documents/staffcentral/doc000826.pdf>)

²³ Jak vyplynulo z osobních rozhovorů s vedoucími pracovníky zodpovědnými za prosazování politiky rovných příležitostí a boje proti (sexuálnímu) obtěžování a šikaně (Fiona McLean, University College London; Christine Yates, Imperila College London; Jan Stockdale, London School of Economics and Political Sciences; Hilary Lowe, Goldsmith's College, University of London), falešná obvinění se téměř nevyskytují a žádná ze zástupkyň jednotlivých univerzit se s nimi během své práce nesesetkala.

²⁴ Zdroj: rozhovor s Fionou McLean, University College London.

přesun na jiné pracoviště nebo ukončení pracovní smlouvy (Remick et al. in Paludi (ed.) 1996: 254).

Mezi formální a neformální fází stojí **mediace**, kterou mohou zprostředkovat externí poradenské firmy²⁵ nebo si tuto fázi zajišťuje univerzita z vlastních zdrojů, případně tato fáze chybí. Mediace představuje zprostředkování přímého kontaktu mezi oběma stranami sporu, které směřuje k jeho vyřešení, přičemž tato fáze předchází formální fázi řešení.

Některé univerzity mají navíc institut **monitoringu** - pokud se daná situace (sexuálního) obtěžování vyřeší (ať už ve formální nebo v neformální fázi), zodpovědné orgány situaci dále monitorují a po určité době od incidentu se schází s oběma stranami. Cílem tohoto setkání je ověřit, že se situace neopakuje a že nedochází k žádné viktimizaci postiženého.²⁶

Nástroje zavádění univerzitních politik a procedur do praxe

Pro vytvoření jasné definice, politik a pravidel pro řešení případů sexuálního obtěžování, které jsou v boji s tímto problémem klíčové, je nepostradatelná síť institucí a lidí zodpovědných za jejich naplňování a realizaci. Vzhledem k tomu, že je sexuální obtěžování v univerzitním prostředí alespoň v anglosaském světě již dlouhodobě sledovaný problém, je studujícím i zaměstnancům univerzit k dispozici celá řada pracovišť a odborníků, kteří jsou schopni profesionálně zareagovat v případě potřeby. Jsou to specializovaná pracoviště (oddělení lidských zdrojů, poradce pro afirmativní opatření, ombudsman, poradce pro obtěžování, oddělení pro rovnost atd.), ale také vedoucí jednotlivých fakult a kateder, kteří prošli speciálním tréninkem a jsou pro tyto situace vyškoleni. Většina těchto univerzit poskytuje studentům i pedagogům více variant, kterými mohou případy sexuálního obtěžování hlásit a kam se mohou obracet o radu či pomoc (Robertson et al. 1988: 798).

Vnitřní politika vysokých škol, jasně formulovaná definice a pravidla pro řešení stížností na sexuální obtěžování jsou základními nástroji prevence, které eliminují výskyt obtěžujícího chování ve vzdělávacích institucích (Ramson 2006). Z dlouhodobých zkušeností univerzit vyplývá, že tyto body prevence musí být doplněny o třetí, zcela klíčový: a tím je speciální trénink a průběžné vzdělávání všech členů akademické komunity (Riggs et al. 1993 in Ramson 2006). Pakliže nejsou univerzitní politiky k boji proti sexuálnímu obtěžování a procedurální pravidla, které se k nim váží, efektivně diseminovány, zůstávají bohužel neúčinné. Socioložky Kelley a Parsons naznačují, že důvodem, proč se sexuální obtěžování na univerzitách stále vyskytuje, je zavedení těchto tréninků a vzdělávacích aktivit až s velkým zpožděním za vznikem samotných univerzitních politik (Kelley, Persons 2000: 563).

Požadavek vyškolení pedagogů i ostatních zaměstnanců univerzity a zajištění informací o podobách sexuálního obtěžování a způsobech obrany pro studenty je ve Spojených státech amerických součástí směrnic vydaných v roce 2001 U. S. Department of Education's Office for Civil Rights (Ramson 2006: 42).

Trénink poskytuje informace o tom, jaké podoby má sexuální obtěžování, jakou roli v něm hrají studenti a pedagogové a jak je možné se proti němu bránit. Účastníci tréninku se seznámí jak s postojem instituce vůči sexuálně obtěžujícímu chování, tak s nástroji, které je možné na svou obranu využít. Důležitým bodem je jasně definovaná odpovědnost každého člena akademické obce a obeznamenost se sankcemi za porušení pravidel univerzitních politik (Williams et al. 1992; Reese, Lindenberg 2003).

Ze strategických důvodů je důležité, aby trénink absolvovali v první řadě vedoucí pracovníci, kteří jsou odpovědní za naplňování univerzitních politik a procedur spojených se

²⁵ Např. v případě University College London.

²⁶ Např. King's College London, University College London.

sexuálním obtěžováním a kteří díky svému postavení v hierarchii instituce vytváří a demonstrují standardy akceptovatelného chování a především postoj vedení instituce. Využití těchto pracovníků jako rolových vzorů pro ostatní zaměstnance a studenty je součástí širší strategie boje proti sexuálnímu obtěžování (Ramson 2006: 45).

Dalším důležitým nástrojem prevence jsou workshopy a kurzy pro studenty i ostatní členy univerzity, které hrají roli v posilování odolnosti účastníků (empowerment) skrze poskytování relevantních informací o povinnostech a právech každého člena univerzitní komunity. Tyto workshopy zároveň umožňují otevřeně mluvit o problému sexuálního obtěžování. Rozsáhlý výzkum (Robertson et al. 1988) provedený na amerických univerzitách ukázal, že workshopy jsou nejvyužívanější a také nejefektivnější formou prevence proti sexuálnímu obtěžování.

Pro šíření informací o nebezpečí sexuálního obtěžování, o univerzitních politikách i způsobech obrany mezi studenty jsou nepostradatelná univerzitní média a informační publikace. Důležitými zdroji informací jsou články ve školních časopisech a novinách, opakované publikování univerzitní politiky a procedur týkajících se sexuálního obtěžování v univerzitních publikacích a materiálech pro nově nastupující studenty. Základním zdrojem informací pro studenty jsou webové stránky univerzity, kde je zveřejněna politika a nástroje vztahující se specificky k sexuálnímu obtěžování a především také seznam kontaktů na odborníky uvnitř i vně univerzity, na které se mohou v případě potřeby obrátit.

Otevřené semináře a debaty, stejně jako plakáty a volně dostupné letáky jsou dalšími nástroji, jak předat studentům jasnou zprávu o postoji univerzity (Paludi 1996; Williams at al. 1992; Robertson et al. 1988). Informace o tom, že vedení univerzity chápe tento problém jako závažný, dodává studentům odvalu nahlásit případy sexuálního obtěžování, ať už jako oběti či svědci (Reese, Lindenberg 2003: 85).

Informace o podobách sexuálního obtěžování, možnostech obrany a řešení případů by měly být studentům distribuovány opakovaně a stejně tak by měly univerzity formulovat svůj postoj vůči sexuálnímu obtěžování při každé možné příležitosti. Jak uvádí Claire Robertson „Dokud student či studentka nepotřebují opravdu pomoc, většinu z těchto informací ignorují“ (Robertson et al. 1988: 810).

Místo závěru: sexuální obtěžování na vysokých školách v ČR

Problém sexuálního obtěžování na vysokých školách v České republice zůstává zatím neviditelný – chybí informace o tomto jevu, data, vysokoškolské politiky pro boj proti sexuálnímu obtěžování i legislativní zakotvení v právním řádu ČR.

Z hlediska legislativního je situace v ČR poměrně neutěšená. V současné době totiž nejenže nemáme zákony a směrnice, které by řešily sexuální obtěžování v univerzitním prostředí a také z genderové perspektivy, chybí i legislativní opatření postihující specificky sexuální obtěžování v pracovněprávních vztazích. Zatímco euronovela zákoníku práce z roku 2000 (zákon č. 155/2000 sb.) zavedla do českého práva institut sexuálního obtěžování (§ 7 ods. 2) (Havelková in Křížková et al. 2005: 96), v novele zákoníku práce z roku 2006 (zákon č. 262/2006 Sb.) byla část, která specifikovala, co je sexuální a genderové obtěžování,²⁷ vypuštěna a byla nahrazena následující formulací:

„V pracovněprávních vztazích je zakázána jakákoliv diskriminace. Pojmy přímá diskriminace, nepřímá diskriminace, obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci a navádění k diskriminaci a případy, kdy je rozdílné zacházení přípustné, upravuje antidiskriminační zákon.“ (zákon č. 262/2006 Sb., § 16 ods. 2)

²⁷ V zákoníku práce „obtěžování na základě pohlaví“.

„Právní prostředky ochrany před diskriminací v pracovněprávních vztazích upravuje antidiskriminační zákon.“ (zákon č. 262/2006 Sb., § 17)

Je tady ovšem háček. Antidiskriminační zákon, na který zákoník práce odkazuje, dosud neexistuje.²⁸

Proti sexuálnímu obtěžování se lze v současné době bránit pouze s odvoláním na občanskoprávní ochranu osobnosti podle §11 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku²⁹ a zvláště závažné případy sexuálního obtěžování jako např. omezování osobní svobody, vydírání nebo znásilnění ošetřuje trestní právo (Havelková in Křížková et al. 2005: 96). Právní úprava, která by však explicitně pracovala se sexuálním obtěžováním a jasně ho definovala, ať už v pracovněprávních vztazích nebo konkrétně v oblasti vzdělávání a školství, v České republice chybí.

Přestože bývá problém sexuálního obtěžování obecně velmi hrubě bagatelizován a znevažován, nelze se domnívat, že se nás tento problém netýká. Dokládají to kauzy, které se čas od času objevují v médiích (např. případ sexuálního obtěžování na Slezské univerzitě v Opavě, kdy studentku obtěžoval jeden z pedagogů³⁰), ale také případy studentek, které se v průběhu minulých let obrátily s podobným problémem na Národní kontaktní centrum – ženy a věda působící v Sociologickém ústavu Akademie věd, v.v.i.³¹ Lze přitom předpokládat, že toto je pouze špička ledovce, protože většina případů sexuálního obtěžování zůstává skryta (viz zahraniční výzkumy, např. Schneider 1987, Kelley, Parsons 2000, Fitzgerald, Shullman 1988, Hill, Silva 2005).

Seriózní diskuse na téma sexuálního obtěžování ve vysokoškolském prostředí však v české společnosti dosud nebyla otevřena. Stále se např. setkáváme s označováním sexuálního obtěžování termínem „harašení“, které celý problém posunuje na úroveň nezávažného laškování mezi muži a ženami. Sexuální obtěžování, a zvláště pak sexuální obtěžování v prostředí s natolik výraznou mocenskou nerovnováhou mezi oběma aktéry, kterým vysoké školy bezpochyby jsou, však takto označit rozhodně nelze. Relevantní diskusi na téma sexuálního obtěžování nepodporuje ani mýtus, že sexuální obtěžování na univerzitách je především svádění profesorů ze strany studentek.³² Na toto stereotypní vnímání sexuálního obtěžování přitom upozorňují už Dziech a Weiner (1984). Nepopírají, že některé studentky skutečně používají ženské zbraně proti svým pedagogům, nicméně upozorňují, že jde o zcela odlišný jev, který má specifický průběh, řešení i dopady na jednotlivé aktéry. Narozdíl od pedagogů totiž studenti obvykle netvoří pravidla hry a nemají tolik účinné prostředky, jak se takovému chování bránit, protože se jednoduše nachází ve zcela odlišné mocenské pozici (Dziech, Weiner 1984: 23-25). Zaměňování problému sexuálního obtěžování studentů a studentek za svádění vysokoškolských pedagogů studentkami, tak odvádí pozornost od podstaty problému - zneužití mocenského postavení a porušení profesní etiky. Otevření diskuse by přitom nesporně prospělo např. provedení dosud chybějícího výzkumu, který by zmapoval výskyt sexuálního obtěžování na vysokých školách v ČR a představil by tento problém specificky v českém kontextu.³³

²⁸ V současné době čeká Antidiskriminační zákon na schválení v Poslanecké sněmovně PČR. ČR je tak poslední zemí EU, která zákon ještě nemá.

²⁹ Přesné znění normy: „Fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy.“

³⁰ Týden 29/2004, 12. července 2004.

³¹ Z důvodu zachování anonymity studentek nemůžeme uvést jejich jména ani vysoké školy, na kterých k sexuálnímu obtěžování došlo. Problém se však netýkal pouze jedné vysoké školy.

³² Takto reagovali např. pedagogové nejmenované pražské vysoké školy, kde jsme prováděly pilotní výzkumné šetření.

³³ Národní kontaktní centrum – ženy a věda, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. v současné době řeší výzkumný projekt „Rovné příležitosti ve vědě a výzkumu: Analýza genderových bariér a rozvoj talentů“ (MŠMT ČR, č. 2E08057), jehož součástí je také pilotní výzkum sexuálního obtěžování na vybrané pražské vysoké škole.

Vedle legislativního zakotvení, otevření diskuse na toto téma a zmapování situace v ČR pomocí výzkumu, je potřeba věnovat pozornost především vytvoření prostředí na vysokých školách, které by výskyt sexuálního obtěžování eliminovalo, případně studujícím umožnilo se bez obav proti takovému chování bránit. Zahraniční (a zejména pak anglosaské) příklady z praxe vysokých škol, které jsme představily v našem článku, ukazují možné směry, jakými se lze ubírat. Vytvoření politik pro boj se sexuálním obtěžováním na jednotlivých školách (tj. formulace definic sexuálního obtěžování, deklarování postoje univerzity k tomuto jevu a vytvoření určitých pravidel pro řešení těchto případů, tzv. systému procedur), na to navazující propagace těchto politik mezi studenty i zaměstnanci, školení a další vzdělávání a vytvoření sítě poradců, na něž by se mohli studenti v případě potřeby obracet, představují účinnou a v zahraničí osvědčenou zbraň i prevenci zároveň.

Někteří vysokoškolští pedagogové se mohou obávat možného zneužití stížností na sexuální obtěžování ze strany studentů a studentek a případných falešných obvinění. Zahraniční zkušenosti však poukazují na to, že tyto obavy nejsou opodstatněné. Po zavedení opatření na řešení sexuálního obtěžování sice obvykle stoupne počet stížností na toto chování (Paludi (ed.) 1996), ovšem v naprosté většině případů jde o stížnosti oprávněné. Výzkumy (Robertson et al. 1988) nebo zkušenosti jednotlivých univerzit, kde tato opatření dlouhodobě fungují,³⁴ ukazují, že falešná obvinění jsou zcela marginální záležitost. Podle Robertson et al. (1988: 800), kteří zkoumali případy sexuálního obtěžování na jednotlivých univerzitách v USA, představovalo křivé obvinění pouze necelé 1 % podaných stížností.

Kromě vypracování těchto jednotlivých postupů potřebuje české prostředí ale především jednu zásadní proměnu. Univerzity a vysoké školy si musí uvědomit, že jsou zodpovědnými a aktivními hráči v tvorbě akademické kultury a zdravého vzdělávacího prostředí (Paludi 1996: 109). Jejich úkolem je podporovat studenty v odborné přípravě na profesní dráhu, probouzet v nich tvůrčí schopnosti a kritické myšlení. Univerzity, které svým lhostejným přístupem umožňují sexuálnímu obtěžování, vytváří nepřátelské prostředí a dávají tím jasný signál, že zájem o osobnostní i intelektuální rozvoj studentů pro ně není na prvním místě.

³⁴ Výzkum sexuálního obtěžování provádí současně také Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy. např. University College London, Imperila College London, London School of Economics and Political Sciences a Goldsmith's College University of London. Zdroj: rozhovory s vedoucími pracovníky zodpovědnými za prosazování politiky rovných příležitostí a boje proti (sexuálnímu) obtěžování a šikaně.

Literatura

- Crocker, P. L. 1983. „An Analysis of University Definitions of Sexual Harassment“. *Signs*, Vol. 8, No. 4, Pp. 696-707.
- Cummings, K. M., Armenta, M. 2002. „Penalties for Peer Sexual Harassment in an Academic Context: The Influence of Harasser Gender, Participant Gender, Severity of Harassment, and the Presence of Bystanders. *Sex Roles*, Vol. 47, Nos. 5/6, Pp. 273-279.
- Dziech, B. W., Weiner, L. 1984. *The Lecherous Professor. Sexual Harassment on Campus*. Beacon Press. Boston.
- Dziech, B. W., Hawkins, M. W. 1998. *Sexual Harassment in Higher Education*. New York and London: Garland Publishing, Inc.
- Fitzgerald, L. F., Drasgow, F., Hulin, Ch. L., Gelfand, M. J., Magley, V. J. 1997 „Antecedents and Consequences of Sexual Harassment in Organizations: A Test of an Integrated Model“. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 82, No. 4, Pp. 578-589.
- Fitzgerald, L. F., Shullman, S., Bailey, N., Richards, M., Swecker, J., Gold, Y., Ormerod, M., Weitzman, L. 1988. „The incidence and Dimensions of Sexual Harassment in Academia and the Workplace“. *Journal of Vocational Behaviour* 32. Pp. 152-175.
- Fitzgerald, L. F. 1993. „Sexual Harassment: Violence against women in the workplace“. *American Psychologist*, Vol. 48, No. 10, Pp. 1070-1076.
- Fitzgerald, L. F. 1996. „Sexual Harassment: The Definition and Measurement of a Construct“ In Paludi, M. A. (ed.) 1996. *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.
- Gruber, J. E. 1992. „A Typology of Personal and Environmental Sexual Harassment: Research and Policy Implications for the 1990s“. *Sex Roles*, Vol. 26, Nos. 11/12. Pp. 447-464.
- Havelková, B. 2006. „Právní úprava obtěžování z důvodu pohlaví a sexuálního obtěžování“. In Křížková, A., Maříková, H., Uhde, Z. (eds.). 2006. *Sexualizovaná realita pracovních vztahů. Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd.
- Hill, C., Silva, E. 2005. *Drawing the Line: Sexual Harassment on Campus*. Washington D. C.: American Association of University Women (AAUW) Educational Foundation.
- Huerta, M., Cortina, L. M., Pang, J. S., Torges, C. M., Magley, V. J. 2006. „Sex and Power in the Academy: Modelling Sexual Harassment in the Lives of College Women“. *Personality and Psychology Bulletin* 2006; 32; Pp. 616-628.
- Kalof, L., Eby, K. K., Matheson, J. L., Kroska, R. J. 2001. „The influence of Race and Gender on Student Self-Reports of Sexual Harassment by College Professors“. *Gender and Society*, Vol. 15, No.2, Pp. 282-302.
- Kelley, M. L., Parsons, B. 2000. „Sexual Harassment in the 1990s: A University-Wide Survey of Female Faculty, Administrators, Staff, and Students“. *The Journal of Higher Education*, Vol. 71, No. 5, Pp. 548-568.
- Křížková, A., Maříková, H., Uhde, Z. (eds.). 2006. *Sexualizovaná realita pracovních vztahů. Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd.

- MacKinnon, C. 1979. *Sexual Harassment of Working Women. A Case of Sex Discrimination*. New Haven and London: Yale University Press.
- Paludi, M. A. (ed.) 1996. *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.
- Rabinowitz, V. C. 1996. „Coping with sexual harassment“. In Paludi, M., A. (ed.) 1996. *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.
- Reese, L. A., Lindenberg, K. E. 2003. The Importance of Training on Sexual Harassment Policy Outcomes. *Review of Public Personnel Administration*. 23; 175.
- Remick, H., Salisbury, J., Stringer, D., Ginorio, A. 1996. „Investigating Complaints of Sexual Harassment“ In Paludi, M. A. (ed.) 1996. *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.
- Ramson, A. 2006. Editor's Choice: Sexual Harassment Education on Campus: Communication Using Media. *Community College Review*; 33; 38
- Robertson, et al. 1988. „Campus Harassment: Sexual Harassment Police and Procedures at Institutions of Higher Learning“. *Signs*. Vol. 13, No. 4, Pp. 792-812.
- Rubenstein, M. 1988. *The Dignity of Women at Work: A Report on the Problem of the Sexual Harassment in the Member States of the European Communities*. Brussels: Office for Official Publications of the European Communities.
- Schlozman, K. L. „Sexual Harassment of Students: What I Learned in the Library. *Political Science and Politics*. Vol. 24, No. 2, Pp. 236-239.
- Schneider, B. E. 1987. „Graduate Women, Sexual Harassment, and University Policy.“ *The Journal of Higher Education*. Vol. 58, No. 1, Pp. 46-65.
- Skaine, R. 1996. *Power and Gender. Issues in Sexual Dominance and Harassment*. McFarland & Company, Inc. Jefferson, North Carolina, and London.
- O'Leary-Kelly, A. M., Paetzold, R. L., Griffin, R. W. 2000. Sexual Harassment as Aggressive Behaviour: An Actor-Based Perspective. *The Academy of Management Review*, Vol. 25, No. 2, pp. 372-388.
- Terpstra, D. E., Baker, D. D. 1989. The Identification and Classification of Reactions to Sexual Harassment. *Journal of Organizational Behaviour*, Vol. 10, No. 1, pp. 1-14.
- Thomas, A. M., Kitzinger, C. (eds.) 1997. *Sexual Harassment. Contemporary Feminist Perspectives*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Thomas, A. M. 1997. „Men Behaving badly? A psychosocial exploration of the cultural context of sexual harassment“. In Thomas, A. M., Kitzinger, C. (eds.) 1997. *Sexual Harassment. Contemporary Feminist Perspectives*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Till, F. 1980. *Sexual harassment: A report on the sexual harassment of students*. Washington, DC: National Advisory Council on Women's Educational Programs.
- Uggen, Ch., Blackstone, A. 2004. „Sexual Harassment as a Gendered Expression of Power“. *American Sociological Review*. Vol. 69, No. 1. Pp. 64-92.
- Welsh, S. 2000. „The Multidimensional Nature of Sexual Harassment: An Empirical Analysis of Women's Sexual Harassment complaints“. *Violence Against Women*. Vol. 6, Pp.118-141.

- Welsh, S. 1999. Gender and Sexual Harassment. *Annual Review of Sociology*, Vol. 25, pp. 169-190.
- Williams, E. A., Lam, J. A. , Shively, M. 1992. „The Impact of a University Policy on the Sexual Harassment of female Students.“ *The Journal of Higher Education*. Vol. 63, No. 1, Pp. 50-64.
- Wilson, F. 2000. “The Subjective Experience of Sexual Harassment: Cases of Students.” *Human Relations*. Vol. 53, No. 8, Pp. 1081-1097.
- White, G. E. 2000. „Sexual harassment during medical training: The perceptions of medical students at a university medical school in Australia“. *Medical education* 34, Pp. 980-986.
- Zalk, S. R. 1996. „Men in academy: A psychological profile of harassers“. In Paludi, M. A. (ed.) 1996. *Sexual Harassment on College Campuses. Abusing the Ivory Power*. Albany: State University of New York Press.
- Zippel, K. S. 2006. *The Politics of Sexual Harassment. A comparative Study of the United States, the European Union, and the Germany*. New York: Cambridge University Press.